

Communicatie rondom, voor, tijdens en na een tandartsbezoek

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	1
1. <i>Toelichting en uitwerking per communicatieniveau</i>	3
<i>Bijlage 1 – Toelichting op voorbereidingskaart</i>	10
<i>Bijlage 2 – Kaart A</i>	11
<i>Bijlage 3 – Kaart B</i>	12
<i>Bijlage 4 – Tips</i>	14

Inleiding

Een tandartsbezoek wordt over het algemeen niet als prettig ervaren. Het is bovendien een afspraak die zich maar af en toe voordoet. Voor mensen met een verstandelijke beperking kan een tandartsbezoek veel spanning met zich meebrengen. Bijvoorbeeld omdat ze niet goed weten wat er gaat gebeuren of eerder een onprettige ervaring hebben opgedaan. Door de cliënt op een passende manier te begeleiden, kan het bezoek op een meer ontspannen manier verlopen. In deze handleiding staat hoe je bij deze begeleiding rekening houdt met het communicatieniveau en de ervaringsoordening van de cliënt. De keuze voor een communicatievorm (voorwerp, foto, pictogram) dient afgestemd te worden op de individuele mogelijkheden van de cliënt.

Naast het inzetten van communicatievormen zijn er andere aspecten die betrekking hebben op de veiligheid van de cliënt tijdens de behandeling. Denk bijvoorbeeld aan het tempo van de behandeling, wel of niet aanwezigheid van begeleider/ ouder, wie heeft de regie tijdens een behandeling, waar wordt de cliënt rustig van, etc. Voor de behandeling kunnen deze aspecten worden meegenomen, besproken en genoteerd worden op de voorbereidingskaarten (zie bijlage 1, 2 en 3).

De foto-stappenplannen van diverse tandartsbehandelingen kunnen voor diverse cliënten ondersteunend zijn. In de handleiding staat ook hoe je de foto's gebruikt op verschillende communicatieniveaus en voor verschillende doeleinden (voorbereiding op, tijdens en na de tandartsbehandeling).

Na het lezen van deze handleiding weet je:

- wat een tandartsbezoek betekent voor cliënten op verschillende communicatieniveaus;
- welke begeleidingsvorm hoort bij welke communicatieniveau;
- hoe je de foto-stappenplannen inzet voor het tandartsbezoek.

Aandachtspunten

Zorg dat je communiceert op een niveau dat de cliënt goed aankan, ook als hij gespannen is (kijk bijvoorbeeld naar het signaleringsplan). Dit betekent dat je (soms) net onder het 'normale'

communicatieniveau communiceert, om de cliënt niet te overvragen. Het kan ook belangrijk zijn om de hoeveelheid informatie en het tijdstip waarop je de cliënt gaat voorbereiden op het tandartsbezoek aan te passen. Je doet dit bijvoorbeeld op de dag zelf, terwijl de cliënt normaal gesproken een langere periode kan overzien.

Houd rekening met het voorbereiden van richtlijnen ná het tandartsbezoek. Bijvoorbeeld wanneer een cliënt niet mag eten, maak een aparte visualisatie.

Vragen die helpen om het tandartsbezoek goed voor te bereiden:

- Op welk moment heeft de cliënt de meeste ondersteuning nodig? Voor, tijdens of na het tandartsbezoek?
- Is er een communicatieprofiel en signaleringsplan van de cliënt aanwezig? Op welk communicatieniveau communiceert de cliënt met zijn omgeving? Met welke middelen? Op welk communicatieniveau begrijpt de cliënt zijn omgeving? Welke middelen worden door de omgeving ingezet in de communicatie met de cliënt?
- Hoeveel tijd kan de cliënt overzien? Hoe reageert de cliënt als spannende/nieuwe gebeurtenissen worden ingepland? Hoe ordent de cliënt zijn ervaringen?
- Welke communicatievormen (foto's , pictogrammen, gebaren, spraak) worden al ingezet in de communicatie met de persoon en welke communicatiemiddelen kunnen nu ook gebruikt worden?
- Aan welke richtlijnen moet voldaan worden (vanuit de behandeling van de tandarts). Zoals bijvoorbeeld niet eten voor of na het tandartsbezoek.
- Verlicht eventueel de taken voor, tijdens en na het tandartsbezoek: verwacht minder in zelfredzaamheid, help bijvoorbeeld met de jas aantrekken en uittrekken, geef de persoon voor en na het tandartsbezoek taken die hij/zij leuk vindt en vaak aankan (dus geen taken die iemand nog moet leren).
- Bedenk hoe lang van tevoren de cliënt wordt verteld dat hij naar de tandarts gaat. Doe dit niet te lang van tevoren.
- Voor wat, door wie en op welke wijze kan aan de cliënt een compliment gegeven worden en/of kan de cliënt beloond worden.
- Wanneer de behandeling klaar is en afgesloten is voor de cliënt dan is het aan te raden om de volgende activiteit van de cliënt meteen uit te voeren. Tip indien er nog iets besproken moet worden of een nieuwe afspraak gemaakt moet worden, doe dit telefonisch of via de mail, zodat de cliënt niet hoeft te wachten.
- Als de cliënt na de tandartsbezoeken en een goede voorbereiding nog angstig blijft voor een tandartsbezoek, bespreek met de tandarts en een gedragsdeskundige of angstdiagnostiek/ begeleiding een mogelijkheid is.

1. Toelichting en uitwerking per communicatieniveau

Situatieniveau 1

Een cliënt die op situatieniveau communiceert, neemt waar wat er in het hier en nu gebeurt. Hij ziet, voelt, hoort, ruikt en proeft wat er op het moment zelf aanwezig is. Lichamelijke prikkels geven hem informatie. Hij begrijpt wat er gebeurt als een situatie helemaal begonnen is, als alle elementen aanwezig zijn. Een cliënt op dit niveau communiceert heel basaal en over dingen die betrekking hebben op zichzelf en gericht zijn op directe behoeftebevrediging. Hij is zich er niet van bewust dat hij dit doet. De cliënt communiceert via het eigen lichaam bijvoorbeeld door middel van lichaamstaal, kijken, geluiden, huilen, lachen en verplaatsen in de ruimte.

Situatieniveau 2

Een cliënt kan langzamerhand bekende situaties gaan herkennen, omdat ze vaak herhaald worden. Hij begrijpt dan wat er gaat gebeuren, ook al is de situatie nog niet helemaal begonnen. Hij begrijpt een gebruiksvoorwerp dat hoort bij de situatie in de situatie, terwijl het nog niet aan zijn lichaam raakt. De cliënt kan zelf actief communiceren met een signaal dat bij de situatie hoort, maar niet vast afgesproken is. Bijvoorbeeld de ene keer met een gebruiksvoorwerp, de andere keer met een geluid of door op de plek te gaan zitten.

Vorbereiden op het tandartsbezoek

- De cliënt zal van tevoren niet begrijpen wat er gaat gebeuren, hij leeft in het hier en nu. De cliënt kan dus niet/nauwelijks voorbereid worden op het tandartsbezoek. Houd de communicatie in het hier en nu; geef aan dat je weggaat door een jas aan te trekken. Op het moment dat je de auto ziet, wijs je naar de auto door aan te geven dat jullie met de auto weggaan. Begeleiding door een vertrouwd persoon is aan te raden. De cliënt zal dan de aanwijzingen beter volgen en minder stress ervaren.

Tijdens het tandartsbezoek

- De cliënt is erg afhankelijk van lichaamsgebonden prikkels. Je kunt de cliënt tijdens de behandeling voorbereiden door in de situatie het voorwerp te laten zien in combinatie met een lichaamsgebonden prikkel. Dat wil zeggen dat de tandarts/begeleider/mondhygiëniste het voorwerp laat zien, voelen, ruiken, voordat het gebruikt wordt in de mond van de cliënt. Het voorwerp kan eerst bij de behandelaar of begeleider worden getoond en vervolgens kan de cliënt het voorwerp ervaren (lampje aan doen, trillen van apparaat voelen enzovoort). Daarna wordt het voorwerp gebruikt om te behandelen. Bied nabijheid door het hebben van een contactlijn en de cliënt gerust te stellen op een manier die bij hem past (bijvoorbeeld vriendelijke intonatie of zingen). De begeleider kan de cliënt bijvoorbeeld veiligheid bieden, en soms lijfelijk sturen, door druk te geven op het bovenlichaam (om te zorgen dat de cliënt blijft liggen) en een hand vast te houden.
- De vaste ruimte, plaats, handelingen, activiteiten die bij een vertrouwde situatie aanwezig zijn, ontbreken. Nabijheid van een vaste begeleider of een vertrouwd/veilig voorwerp (knuffel/ voorwerp) kan de cliënt helpen om zich veilig te voelen.
- Als de cliënt in het dagelijks leven met foto's communiceert op situatieniveau, dan kun je (maximaal) twee of drie foto's uit de stappenplannen gebruiken om de situatie te visualiseren. Bied de foto's steeds in de situatie aan of op het moment net voordat de behandeling start,

zodat de cliënt ziet dat er iets of misschien herkent wat er gaat gebeuren. Bijvoorbeeld een foto van het SBT-gebouw om aan te geven dat jullie daar naar binnen gaan. Een foto van de tandartsstoel, om aan te geven dat de cliënt daar kan gaan zitten. En een afsluitende foto zoals de laatste handeling spoelen.

- Zorg voor een heldere korte afsluiting in het hier en nu door bijvoorbeeld het gebaar 'KLAAR' te maken en samen de ruimte uit te lopen of een foto van de tandartsstoel met een kruis erover te laten zien.
- Wil de cliënt niet liggen, overleg dan of de behandeling zittend of staand kan.
- Bekijk welke behandeling nodig is en overleg wat de opties zijn als de cliënt de situatie te eng vindt en geen medewerking zal verlenen. Optie kan zijn dat de cliënt voortaan wat rustgevende middelen krijgt voor de behandeling of zelfs onder narcose gaat. Uiteraard in overleg met de ouders/verzorgers en een arts.

Na het tandartsbezoek

- De cliënt kan gespannen zijn door het tandartsbezoek. Na het bezoek is het aan te raden om de cliënt een bekende, ontspannende activiteit aan te bieden.
- Buiten de eigenlijke situatie communiceren over het tandartsbezoek sluit niet aan op situatieniveau en wordt niet begrepen.
- Gebruikt de cliënt (situatieniveau 2) een communicatievorm (maakt of imiteert het gebaar tandarts of zegt het woord na het bezoek) dan is het belangrijk om de cliënt in het hier en nu te houden: "tandarts klaar, nu.... ". Benoem de activiteit die de cliënt nú aan het doen is en ruim foto's op die betrekking hebben op het tandartsbezoek.

Signaalniveau 1

Een cliënt die communiceert op signaalniveau kan verbanden leggen. Hij weet dat bijvoorbeeld een voorwerp, geluid of afbeelding iets kan zeggen over een activiteit of gebeurtenis, die dagelijks voorkomt. De cliënt kent kleine reeksen van vaste volgordes. Bijvoorbeeld: dat tandenpoetsen altijd na het eten komt en dat hij daarna mag spelen. De cliënt kent vaste signalen, die verwijzen naar een vaste situatie. Hij kan zelf ook communiceren met deze signalen, ook als de situatie nog niet zichtbaar is. Hij kan echter een signaal niet generaliseren en kent niet de inhoud van het signaal; alleen de verwijzende functie in een 1:1 verband. Het signaal kan bijvoorbeeld een foto, gebaar, voorwerp, geluid of pictogram zijn. Het aantal signalen dat de cliënt begrijpt en actief gebruikt is beperkt.

Vorbereiden op het tandartsbezoek

- De invulling die de cliënt geeft aan het begrip 'tandarts', hangt af van eerdere ervaringen. (welke behandeling heeft de cliënt gehad, hoe verliep de behandeling, hoe reageerde de cliënt op de behandeling). De begeleider kan inspelen op de verwachtingen/herinnering van de cliënt.
- Hoeveel tijd de cliënt kan overzien, bepaalt hoe ver van tevoren je een activiteit kunt aankondigen (vlak voor de activiteit, dagdeel, dag). Heeft de cliënt geen positieve ervaringen met het tandartsbezoek, dan kan de aankondiging spanning opleveren. We raden aan het tandartsbezoek dan korter van tevoren aan te kondigen. Heeft de cliënt een dagplanning, plan het tandartsbezoek dan bijvoorbeeld uiterlijk een dagdeel van tevoren in.

- Is er iets nieuw aan het tandartsbezoek (andere tandarts, ruimte, behandeling) dan is dit een nieuw concept voor de cliënt. De cliënt moet hier opnieuw een ervaring mee opdoen. De communicatiemiddelen die al gebruikt zijn, moeten opnieuw inhoud krijgen. Bied de middelen dan eerst aan in de situatie zodat de nieuwe koppeling gemaakt kan worden.
- Stappenplannen van de behandeling doe je van te voren in een mapje (zonder dat de cliënt daarbij aanwezig is).

Tijdens het tandartsbezoek

- Laat de cliënt het middel zien dat aankondigt dat hij naar de tandarts gaat. Dit kan een pictogram, gebaar of de foto van de tandarts/behandelkamer/gebouw zijn. De communicatievorm wordt over het algemeen kort van tevoren aangeboden: vlak voordat de cliënt van huis/woongroep/school naar de tandarts gaat. Of plan het bezoek bijvoorbeeld in na een bepaalde activiteit (afhankelijk van de inschatting van de omgeving of de cliënt dan nog een activiteit zal gaan doen, of dat de cliënt juist gespannen wordt van de aankondiging vooraf).
- Houd bij elke handeling een vaste manier van communiceren aan. Bijvoorbeeld: toon eerst het communicatiemiddel (bijvoorbeeld de foto) en doe daarna het bijhorende gebaar. Laat daarna de gebruiksvoorwerpen die de tandarts gebruikt zien. Daarna wordt de handeling uitgevoerd. Zo krijgt de cliënt tijd om door te laten dringen wat er zal gaan gebeuren en kan de spanning en weerstand verminderen.
- Neem steeds dezelfde serie foto's mee die horen bij dezelfde behandeling.
- Begin een behandeling steeds in dezelfde volgorde, bijvoorbeeld: zitten op de stoel, servet om, laten zien dat de stoel naar beneden kan, stoel naar beneden. Eindig met het spoelen, een nieuwe afspraak maken en een hand geven aan de tandarts of zwaaien. Het is van belang om visueel te maken dat het tandartsbezoek is afgelopen. Dit kan bijvoorbeeld door een rood kruis over de foto van de tandarts/tandartsstoel te plakken. Geef vervolgens aan wat er volgt; bijvoorbeeld auto/bus, naar huis/groep.
- Een tandartsbezoek is meestal spannend. Veiligheid bieden om de cliënt gerust te stellen, kan het beste gebeuren door iemand die de cliënt goed kent en die de cliënt vertrouwd. Deze persoon kan ook het beste inschatten of de persoon alle communicatiemiddelen nog begrijpt of dat de communicatie aangepast moet worden.

Na het tandartsbezoek

- Laat na het bezoek duidelijk zien dat de behandeling afgelopen is en ga door met het 'normale' programma van de cliënt.
- Als de cliënt nog wat gespannen is, dan kun je zijn programma aanpassen (ontspannende activiteiten). Houd de cliënt in het hier en nu: "tandarts klaar, nu...." Benoem welke activiteit de cliënt nu op dit moment aan het doen is.
- Zijn de afbeeldingen van de tandarts in zicht van de cliënt (bijvoorbeeld met een rood kruis er door), observeer dan of dit niet voor spanning zorgt. Ruim ze anders op.
- De voorbereiding van het tandartsbezoek kun je inplakken in het levensboek of ervaringenboek van de cliënt.

Signaalniveau 2

De cliënt heeft meer begrip van zijn omgeving en heeft zich langere reeksen vaste dagelijkse volgordes eigen gemaakt. Als er iets verandert in de reeks, kan hij zich hierop aanpassen, mits de situatie vertrouwd is. De cliënt begrijpt dat een signaal kan verwijzen naar meerdere soortgelijke situaties en kan dus enigszins generaliseren. De cliënt wordt zelfstandiger en kan bijvoorbeeld een communicatieboekje gebruiken om actief mee te communiceren. Langzamerhand kan een cliënt op dit niveau leren om meerdere associaties bij hetzelfde signaal te maken. Dit kan echter alleen met signalen die in verband staan met dagelijks voorkomende situaties. Op signaalniveau 2 is een groot verschil zichtbaar tussen cliënten die vooral goed kunnen associëren en door intrainen hebben geleerd om signalen aan meerdere betekenissen te koppelen, en cliënten die al samenhang kunnen ontdekken en bijvoorbeeld overzicht over een week hebben.

Vorbereiden op het tandartsbezoek

- Afhankelijk van het tijdsbesef, kun je de cliënt een dag of langer van te voren voorbereiden op het tandartsbezoek. Bijvoorbeeld door het in te plannen in de picto-agenda, op een weekplanbord of door een bedjesschema. Er zijn echter ook cliënten die pas op de dag zelf kunnen worden voorbereid.
- Vertel wat de cliënt na het bezoek gaat doen, bijvoorbeeld weer terug naar school. Hij weet dan dat hij weer op een vertrouwde reeks uitkomt.
- Je kunt de inhoud van het tandartsbezoek in grote lijn bespreken, door foto's te laten zien van wat er gaat gebeuren. Het is wenselijk dit niet te lang van te voren te doen. Maximaal een dag van te voren, eventueel een uur voor het eigenlijke bezoek. Maak bijvoorbeeld samen een fotoboekje (door foto's in een fotomapje te doen) van de behandelingen die gaan gebeuren. Neem dit op de dag zelf ook mee naar de tandarts. Of maak een A4-tje waarop kort staat wat er wanneer gaat gebeuren. Dit mag de cliënt bij zich houden of op een vaste plaats opbergen. Op deze manier krijgt de cliënt de gelegenheid om zelf naar de foto's te kijken als hij daar behoefte aan heeft.
- Sluit aan bij eerder ervaringen van de cliënt. Als er iets nieuw is aan het tandartsbezoek (andere tandarts, ruimte, behandeling) dat is dit een nieuw concept voor de cliënt. Hij moet hier opnieuw ervaring mee opdoen. De communicatiemiddelen die al gebruikt zijn, moeten opnieuw inhoud krijgen. Maak dat wat nieuw is (wie, wat, waar, wanneer, hoe) visueel voor de cliënt.

Tijdens de tandartsbehandeling

- Begrijpt de cliënt de foto's, toon deze dan voor een bepaalde behandeling; in een paar stappen wordt achtereenvolgens aangegeven wat er gaat gebeuren. De cliënt mag naar de foto's kijken en hier vragen over stellen. Je kunt, in plaats van foto's, ook pictogrammen, PCS afbeeldingen of een andere vorm aanbieden.
- Is de cliënt al eens bij de tandarts geweest en is er nu iets nieuw (andere tandarts, behandeling), geef dit dan aan (visueel maken) bij het bespreken van de stappen.
- De punten onder signaalniveau 1 zijn ook voor deze cliënten vaak van belang zijn, zoals een vaste volgorde van communiceren aanhouden en duidelijk het begin en einde aangeven.

Na de tandartsbehandeling

- Toon op een voor de cliënt passende manier dat het bezoek is afgesloten (kruis in de agenda, kruis op het communicatiebord, KLAAR gebaar).
- In een ervaringenboek kun je samen met de cliënt het tandartsbezoek visualiseren. Zoek bijvoorbeeld foto's uit het stappenplan uit en laat de cliënt kiezen welke foto's hij in zijn ervaringenboek plakt. Afhankelijk van de mogelijkheden van de cliënt (sociaal-emotionele niveau) kun je emoties visualiseren (bijvoorbeeld emotie pictogrammen). Neem het A4 tje dat je gemaakt hebt door met de cliënt en kijk samen (kort) terug op het tandartsbezoek. Sluit vervolgens het gesprek af en bekijk (samen) wat de cliënt gaat doen en help hem op weg met zijn 'normale' dagprogramma.

Symboolniveau 1

Een cliënt die communiceert op symboolniveau, kan communiceren over zaken die zich zowel binnen als buiten de concrete situatie bevinden. Hij kan verschillende situaties, personen en gebeurtenissen met elkaar in verband brengen en kan begrippen generaliseren. Hij kan communiceren over zaken in verleden, heden en toekomst. Hij kan los van de context en omgeving dingen onthouden en er over communiceren. Hij kan de betekenis van een communicatiemiddel los zien van de context en met de betekenis variëren, al naar gelang de situatie en het moment. Hij kan variëren met reeksen van gebeurtenissen en kan nieuwe reeksen aanleren. Hij moet in al deze situaties wel zelf een ervaring ermee hebben opgedaan, voordat hij erover kan communiceren. Op symboolniveau communiceren, kan met verschillende communicatievormen, zoals foto's, gebaren, gebruiksvoorwerpen, pictogrammen. Het gaat er niet om wat voor middel het is, maar hoe de persoon het gebruikt en waar hij een voorkeur voor heeft.

Vorbereiden op het tandartsbezoek

- Afhankelijk van het tijdsbesef en het communicatieniveau van de cliënt, kan hij een dag of langer van tevoren op het tandartsbezoek worden voorbereid. Bijvoorbeeld door het bezoek in te plannen in een picto agenda, op een weekplanbord of door een bedjesschema. De tandartsafspraken kan bijvoorbeeld in de agenda staan van de cliënt. Er zijn echter ook cliënten die je pas op de dag zelf kunt voorbereiden op het bezoek.
- Enkele dagen voor het tandartsbezoek, kun je beginnen met de voorbereiding op de behandeling die gaat komen (wie, wat, waar, wanneer, hoe laat, hoe). Bijvoorbeeld door samen met de cliënt te bespreken hoe laat en waar de afspraak is en wie er mee gaat naar de tandarts. Ook kun je de foto's van de behandeling laten zien. Bekijk samen in de agenda welke activiteiten gepland stonden en vertel vervolgens samen met begeleiders/cliënt op het werk/school dat hij naar de tandarts gaat en wanneer hij opgehaald wordt of weg moet gaan.
- Bekijk samen welke ervaringen de cliënt al heeft en bespreek en visualiseer veranderingen.
- Bespreek welke ervaringen tijdens een vorig bezoek meevielen en minder leuk waren. Wat kan helpend/ondersteunend zijn?
- De begeleider kan eveneens aan de cliënt uitleg geven waarom een bepaalde behandeling gedaan moet worden en wat de gevolgen zijn als de behandeling niet gedaan wordt. Zo begrijpt de cliënt de noodzaak van de behandeling beter en kun je ook praten over eventuele ongemakken.

Tijdens het tandartsbezoek

- Voor de behandeling maak je duidelijk wat er gaat gebeuren. De cliënt krijgt (op maat) de ruimte om vragen te stellen. Met de cliënt kan met ondersteuning van visuele communicatiemiddelen over de situatie worden gecommuniceerd. Daarbij kunnen foto's ondersteunend zijn om bijvoorbeeld de opeenvolgende stappen toe te lichten (informatie te geven) en de cliënt de gelegenheid te geven om specifieke vragen te verduidelijken (informatie vragen).

Na het tandartsbezoek

- Na terugkomst van de tandarts bespreek je met de cliënt hoe hij het bezoek heeft ervaren. Neem dit eventueel op in een ervaringenboek.
- De volgende afspraak kun je (als afsluiting) in de agenda schrijven/plakken.
- Laat de cliënt- indien mogelijk- zelf kiezen wat hij wil doen. Houd rekening met een eventuele terugval in vaardigheden als het tandartsbezoek veel spanning heeft opgeleverd. Dan is soms extra ondersteuning of taakverlichting nodig, ook al is de cliënt normaal gesproken meer zelfredzaam.
- Afhankelijk van de opgeleverde spanning, bekijk je of je de volgende tandartsafspraak meteen na een bezoek weer in de agenda zet of dit beter pas later kunt doen. Eventueel kun je andere geplande afspraken op die dag samen met de cliënt verzetten. Samen met begeleiders/cliënt zelf kun je op het werk/school vertellen dat de cliënt dan naar de tandarts gaat en hoe laat hij opgehaald wordt of weg moet.

Symboolniveau 2

Een cliënt op dit niveau kan makkelijk nieuwe begrippen en symbolen aanleren. Hij kan snel variëren tussen reeksen. Hij kan communiceren over iets wat hij zelf niet bewust heeft meegemaakt. De symbolen kunnen nu ook betekenis hebben buiten zijn eigen leefwereld. Nieuwe informatie kan gemakkelijk worden geïntegreerd in bestaande informatie.

Vorbereiden op het tandartsbezoek

- De begeleider kan, als de cliënt informeert naar het volgend tandartsbezoek, vertellen wat er gaat gebeuren. Attendeer de cliënt in ieder geval een week van tevoren een keer op het tandartsbezoek.
- De foto's kunnen ondersteunend zijn bij je uitleg over wat er gaat gebeuren.
- Maak samen met de cliënt een voorbereiding en vraag welk middelen de cliënt hiervoor wil gebruiken. Door bijvoorbeeld een stappenplan te bekijken van een tandartsbehandeling.
- Ga een dag van te voren nog een keer samen zitten om uit te leggen wat er gaat gebeuren en waarom dit moet gebeuren. Eventueel leg je uit wat de gevolgen zijn als het tandartsbezoek niet plaats zou vinden.

Tijdens het tandartsbezoek

- Laat de tandarts zoveel mogelijk uitleggen wat hij gaat doen.
- Haal eventueel de foto's erbij als de cliënt niet begrijpt wat er bedoeld wordt.

Na het tandartsbezoek

- Vraag of de cliënt over het tandartsbezoek wil praten. Eventueel kan de cliënt zelf een ervaringenbladzijde schrijven of maken met behulp van foto's.
- De volgende afspraak wordt in de agenda geschreven (door cliënt of begeleider).
- De punten onder symboolniveau 1 kunnen ook voor deze cliënten van belang zijn, zoals een terugval in vaardigheden en de ervaring op eigen wijze een plek te geven.

Slechts suggesties!

De genoemde voorbeelden zijn slechts suggesties! Altijd zal naar de hulpvraag en situatie van de individuele cliënt moeten worden gekeken. Daarom is het belangrijk om te bekijken welke thema's voor de cliënt belangrijk zijn. Vervolgens dient in overleg met de gedragskundige een plan van aanpak te worden opgesteld. Voor vragen kan ook altijd een communicatiedeskundige worden geraadpleegd. Er zijn een aantal communicatiemiddelen beschikbaar om te communiceren over het tandartsbezoek.

Bijlage 1 – Toelichting op voorbereidingskaart

Toelichting op voorbereidingskaart

- Onderstaande kaarten zijn hulpmiddelen, je kunt hiermee in een kort overzicht de wenselijke begeleiding en communicatie van de cliënt bij een tandartsbezoek in kaart brengen. Deze is specifiek gericht op de mogelijkheden van de individuele cliënt.
- Kaart A is een hulpmiddel voor de tandarts, tandartsassistent en mondhygiëniste. Het doel: dat zij vooraf aan het tandartsbezoek van de cliënt in grote lijnen op de hoogte zijn van de wenselijke begeleiding en communicatie met de cliënt.
- Kaart B is een hulpmiddel voor de begeleider, hiermee kan de begeleider het tandartsbezoek van de cliënt voorbereiden en begeleiden.

Werkwijze

- De persoonlijk begeleider bereidt het bezoek voor in samenwerking met de gedragsdeskundige en/of communicatiedeskundige.
- De kaarten worden samen met de 'handleiding tandartsbezoek' gebruikt.
- Voordat de informatie wordt gedeeld met de tandarts/assistente/mondhygiëniste wordt het gelezen door de behandelcoördinator voor een akkoord.

Bijlage 2 – Kaart A

Informatie voor tandarts/assistente/mondhygiëniste

Naam cliënt:

Instelling:

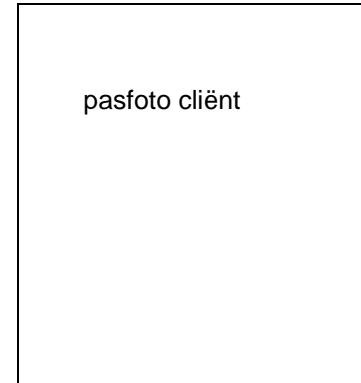
Groep:

Beperkingen:

horend/ slechthorend/doof

blind/ slechtziend

overig

Communicatieniveau van de cliënt

- Wanneer cliënt ontspannen is:

- Wanneer cliënt gespannen is:

Deze communicatie(vormen) gebruikt de cliënt en worden ingezet door de omgeving

(Denk aan gesproken taal, gebarentaal, NmG, voorwerpen, foto's, pictogrammen, anders)

- Cliënt:

- Omgeving:

Bijzonderheden

(Denk aan: is de cliënt bang voor onderzoeken/prikken/pijn? Hoe reageert de cliënt op spanning.

Bijvoorbeeld: uit de cliënt boosheid door middel van gedrag?)

Bijlage 3 – Kaart B

Hulpmiddel voor begeleiders ter voorbereiding en begeleiding van het tandartsbezoek

Naam:

Instelling:

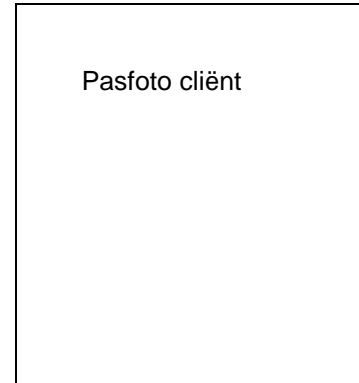
Groep:

Beperkingen:

horend/ slechthorend/doof

blind/ slechtziend

overig

Communicatieniveau van de cliënt

- Wanneer cliënt ontspannen is:

- Wanneer cliënt gespannen is:

Welke communicatie(vormen) gebruikt de cliënt en worden ingezet door de omgeving
(denk aan voorwerpen / foto's / pictogrammen / anders namelijk)

- Cliënt:

- Omgeving:

Inhoud

- Cliënt: Welke specifieke voorwerpen/afbeeldingen/gebaren worden gebruikt door de cliënt voor het communiceren over een tandartsbezoek? Welke inhoud heeft een begrip zoals tandarts/tandartsbezoek/narcose etc voor de cliënt?

- Omgeving: Welke voorwerpen/afbeeldingen/gebaren/etc gebruiken?

Gebruik

- Op welke wijze worden de middelen ingezet
(denk aan aparte visualisatie meenemen, inplannen op communicatiebord, laten zien van voorwerpen/afbeeldingen in de situatie, laten voelen, ruiken, proeven, hoeveel foto's maximaal in stappenplan, per handeling aanbieden van de vorm enzovoort)
- Wanneer worden de middelen ingezet? Wanneer communiceer je hierover?
(in het hier en nu/op moment zelf, dagdeel, dag van tevoren, week van tevoren, kan de cliënt vooruit en terugkijken op de gebeurtenis/later op gebeurtenis terugkomen?)
- Wat is ondersteunend/ helpend in de begeleiding van de cliënt
(denk aan aansluiten bij eerder opgedane ervaringen, bieden van veiligheid enzovoort)
- Waarom? (waarom is hiervoor gekozen? Wat zijn eerder opgedane ervaringen: hoe heeft cliënt op eerdere bezoeken gereageerd hoe is het bezoek eerder gevisualiseerd? Wanneer is het bezoek toen voorbereid?)

Bijzonderheden

(Denk aan bijvoorbeeld is de cliënt bang voor onderzoeken/ prikken/ pijn? Hoe reageert de cliënt op spanning; bijvoorbeeld uit de cliënt boosheid door middel van gedrag; Op welk moment heeft de cliënt de meeste ondersteuning nodig voor/ tijdens/na het tandartsbezoek)

Bijlage 4 – Tips

Websites

- folder over tandverzorging bij mensen met een verstandelijke beperking:
<http://www.ivorenkruis.nl/index.cfm?t=keyword.cfm&folder=80>

Boeken

- De tandarts, Liesbet Slegers €13,95,
- Mijn wiebeltand mag er nooit meer uit! Charlie en Lola
- Anna poets haar tanden, Kathleen Amant
- Dora gaat naar de tandarts
- Bang voor de tandarts, Moniek Vermeulen, €13,95 (goede voorbereiding voor een eerste tandartsbezoek)
- Het gekke bekken en gave tandenboek, Marja Baseler €14,50 (symboolniveau)

Filmpjes

Filmpjes over tandbederf, kronen zetten, brug, implantaat en tandontwikkeling, wel wat ingewikkeld uitgelegd: www.tandarts.nl/animaties

Spel (kleurplaten)

- <http://www.kleurplaten-voor-kids.nl/Tandarts/page2.html>
- <http://www.1001kleurplaten.nl/Beroepen/Tandarts/groot/kleurplaat-tandarts.html>

Liedjes

Er zijn veel diverse liedjes die kunnen ondersteunen bij het tandenpoetsen:

- <http://www.youtube.com/watch?v=61adnCLDTIU>
- <http://www.kinderliedjes.nu/0-2-jaar/we-gaan-de-tanden-poetsen/>

Op wijs van poesje mauw

Poetsen ja met tandpasta de borstel in je handjes poets ze goed ja dat moet dan houd je lang je tandjes goed.

Op wijs van vader Jacob:

Tandjes poetsen tandjes poetsen
Ja dat moet ja dat moet
Witte witte tandjes ,witte witte tandjes
Dat is goed dat is goed.

Op wijs van het regent:

De tandarts de tandarts
Die heeft een witte jas.
Als je bij hem binnen komt kijkt hij altijd in je mond
De tandarts de tandarts heeft een witte jas.